

ועדת טל: החלק החסר

את חוסר השוויון הבוטה בין המגזר המשרת לבין המגזר המשתמט אפשר לפתור בתפיסת השירות כזכות ולא כחובה

דוד אסף

התלהמות, צדקנות והתחסדות ליוו את תהליך אישורן של המלצות ועדת טל בעניין גיוסם (או יותר נכון, אי-גיוסם) של החרדים לצה"ל. אמת, מהמלצות הוועדה עולה השלמה שבדיעבד עם חוסר השוויון הבוטה "בין דם לדם", בין המגזר המשרת לבין המגזר המשתמט. אך לצד נקודת תורפה כואבת זו זכו המלצות הוועדה לקבלת פנים דמוגית וצעקנית. ניכר היה שסיסמאות מחליפות לא פעם התמודדות ישירה עם המציאות, מערבבות בין עובדות כהווייתן לבין שאלות היסטוריות של "אשמה" או "אחריות" ומערפלות מציאות סבוכה ממילא במקום לפשט אותה.

את תמצית הבעיה ונציע חלופה הוגנת, פשוטה ואחראית לפתרונה. סביב הפתרון הרציונלי המוצע כאן יכולות להתאחד כמעט כל המפלגות הציוניות בישראל. זו יכולה להיות פלטפורמה שעמה תצטרך כל מפלגה – ציונית או לא-ציונית – להתמודד ביושר, תוך הצעת חלופות טובות או משכנעות יותר.

המגזר החרדי אינו המגזר היחיד שאינו משרת בצה"ל. מגזר נוסף, שווה ערך בגודלו, הוא ערביי ישראל. לצד אלה קיימים בכל שנתון גיוס אלפי ישראלים אחרים המשתחררים או משתמטים מן השירות משלל סיבות: דתיות (בנות המצהירות על עצמן כדתיות, ואין מי שיפשפש באמיתות הצהרתן), בריאותיות או מנטליות (נכים), הפרעות נפשיות), סוציאליות (מפרנסים יחידים), קרימינליות (עבריינים, אסירים) או נימוקים אחרים (ספורטאים, רקדנים, אמנים מצטיינים וסתם פרוטקציוניסטים). הגידול במספרם של המשתמטים נבע לא רק מן הקלות היחסית שבהשתמטות אלא גם משחיקה מתמדת ביוקרתם של המתגייסים לצבא בקרב הציבור האזרחי. אם עד לפני שני עשורים צעירים שלא התגייסו היו מתקשים למצוא מקום עבודה, ועל כל פנים בושו מאי-גיוסם והוטל עליהם להצדיקו, הרי שבשנים האחרונות קיבלה ההשתמטות לגיטימציה

גם הוא במשתמטים צילום: פלאש 90

מגזר החרדי אינו המגזר
היחיד שאינו משרת
בצה"ל. ההתלהמות
בנושא הגיוס מכוונת כל
כולה אל מגזר זה, אך
מתעלמת מן הקבוצות
האחרות הנהנות ללא
בושה מאותן פרצות
שנים האחרונות קיבלה
ההשתמטות לגיטימציה
למעין "בון-טון" בחוגים
מסוימים, ודמויות כאלה
יפכו לעתים ל"גיבורי
תרבות"

של מעין "בון-טון" בחוגים מסוימים, ודמויות כאלה
אף הפכו לעתים ל"גיבורי תרבות". נודה ביושר כי
ההתלהמות בנושא הגיוס מכוונת כל כולה אל המגזר
החרדי, אך מתעלמת מן הקבוצות האחרות הנהנות
ללא בושה מאותן פרצות.

ברור לגמרי שלא ניתן לגייס בכפייה קבוצות
שלמות. המגזר החרדי – כמו גם ערביי ישראל –
הוא שם קוד לקהילה של עשרות אלפי אנשים
שאי אפשר לכפות עליהם את רצון הרוב המנוגד
לערכיהם הבסיסיים ביותר. מי שחולם על שוטרים
צבאיים הגוררים אל הבקו"ם אברכים מן הישיבות או
צעירים מוסלמים שאינם מזדהים עם מדינת ישראל,
אופייה ומטרותיה, חי כנראה על הירח. זה לא יקרה
לעולם. כל מדינה דמוקרטית חייבת להכיר גם בזכויות
של קבוצות מיעוט שבתוכה ולאפשר לאנשיה לחיות
על פי השקפתם; אין היא חייבת, כמובן, להעניק להם
טובות הנאה בשל כך.

תולדות הפטור שקיבלו החרדים הם ותולדותיה
של מדינת ישראל ומערכת הלחצים הפוליטית (וטובות
הנאה ורגשות אשמה בכלל זה), שנוצרה בין מפלגות
השלטון לדורותיהן לבין נציגי המפלגות החרדיות
שקידמו בעילות את האינטרסים של שולחיהם. שאלת
ה"אשמה" של הפוליטיקאים החילוניים או ה"ציניות"
של הפוליטיקאים החרדים אל לה לטשטש עובדת
יסוד: הסדרי הפטור לבחורי הישיבות הם מעשה טלאים,
שמפלה לטובה את הקבוצה החרדית על בסיס בלתי
רציונלי ובלתי מדיד של "תורתו אומנותו". אפליה זו
אינה רק ביחס למשרתים בצבא, אלא גם ביחס לקבוצות
ויחידים אחרים המבקשים להיפטר מן השירות הצבאי
בשל שיקולים ומניעים שונים לחלוטין (פציפוז למשל).

הדרך הנכונה לפתור אי־שוויון זה מחייבת שינוי טוטלי
בתפיסת הגיוס לצבא, פרידה מן המיתוס השקרי של
הצבא ככור ההיתוך של הישראליות, ותפיסת השירות
– בין בצבא ובין בקהילה – כזכות ולא כחובה. לפיכך
מוצע לבטל את כל מערכת הפטורים המגוונת למיניה
ולחוקק לצד חוק שיקבע באופן גורף חובת התייצבות
מוחלטת בפני ועדת גיוס לכל אזרח שהגיע לגיל 18,
גם חוק המאפשר שחרור מן הצבא מטעמי מצפון
(לצד, כמובן, הפטורים הקיימים מטעמים בריאותיים
או נפשיים).

במונח "טעמי מצפון" ייכללו כל אלה אשר אינם
רוצים לשרת בצבא – יהיו טעמיהם אשר יהיו. חרדים,
דתיים או חילוניים, בניס או בנות, יהודים, ערבים או
דרוזים – כל אלה יוכלו להשתחרר מן הצבא בתנאים
שווים אם אינם מעוניינים לשרת בו. המבקש להשתחרר
מטעמי מצפון, יקבל שחרור מן השירות הצבאי אך בד
בד יימנעו ממנו כל ההטבות הממלכתיות שתוענקה
רק למי ששירת שלוש שנים מלאות, או הצטברות
דומה של ימי מילואים. המשתחררים מטעמי מצפון
יוכלו לבחור בין שירות לאומי־אזרחי מוסדר מטעם
המדינה או להסתלק לחלוטין מכל חובה אזרחית
ולהיות מוכתמים כמשתמטים.

אפשר להניח – והנחה זו מגובה בשיעור הגבוה
של המתנדבים ליחידות מובחרות – שרוב הצעירים
הישראלים יבחרו להמשיך ולשרת בצבא, ומספרם של
המבקשים להשתחרר בדרך החדשה יגדל בצורה זניחה.
לדרך זו יתרון נוסף, היא תאלץ את החברה הישראלית
שלא לראות בשירות הצבאי דבר המובן מאליו, וממילא
לעמוד בהתמדה על משמר זכויותיהם של המשרתים
ולטפח את דימוים העצמי ואת תדמיתם הציבורית.

משך השירות הלאומי־אזרחי יהיה מקביל לשירות
הצבאי כפי שנקבע בחוק, ורק המשרתים פרק זמן
מלא יוכלו ליהנות מן ההטבות הממלכתיות שיקבל
המשרת בצבא. משרד הביטחון – ובשום פנים ואופן
לא משרד ממשלתי אחר (כגון משרד הדתות או
משרדים בעלי אופי מפלגתי־מגזרי) – יפעיל מנהלה
מיוחדת לשירות האזרחי, שתציע למשתחררים מטעמי
מצפון מסגרת חלופית של שירות בבגדים אזרחיים
וללא כלי נשק. השירות, שיהיה אמנם התנדבותי אך
כפוף למערכת צפופה של פיקוח ובקרה ממלכתיים,
יוכל להתבצע אך ורק במסגרת של בתי חולים או
מערכות סיעוד ורווחה מוכרות (אך גם במסגרת של
משטרה או מכבי אש), ובשום אופן לא כשירות
במוסדות "חינוך ותרבות". החרדים כבר הוכיחו בעבר
יכולת מופלאה לנצל פרצות כאלה כדי לקדם אינטרסים
מגזריים. תנו להם את ההזדמנות, ובלי שנרגיש מספרם
של משגיחי הכשרות, המרצים לתרבות תורנית,
המחזירים בתשובה, עורכי כנסי התעוררות ומפעילי
גנים ברוח ישראל סבא, יצמח לאין שיעור, והפעם
בחסות החוק ובמימון ממלכתי.

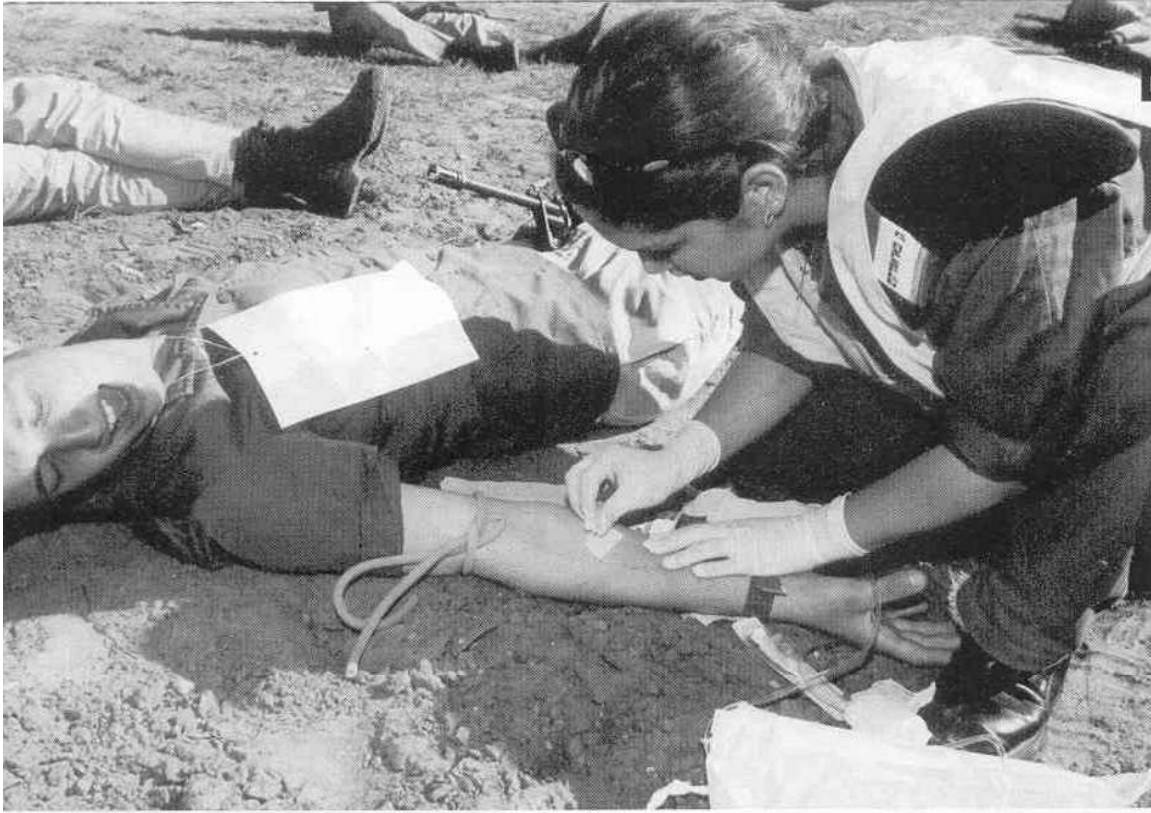

לא חזון אחרית הימים — גיוס הנח"ל החרדי צילום: דובר צה"ל

כל מדינה דמוקרטית
חייבת להכיר גם בזכויות
של קבוצות מיעוט
שבתוכה ולאפשר
לאנשיה לחיות על פי
השקפתם; אין היא
חייבת, כמובן, להעניק
להם טובות הנאה בשל כך

העוקפים, כגון "קרובי משפחה" של מי ששירת, יבוטלו לחלוטין. בד בבד לא יוכלו צעירים בני 18–21, שבחרו להשתחרר מטעמי מצפון ולהשתמט לחלוטין, ללמוד באותן שנים במוסדות להשכלה גבוהה או להתקבל לעבודה במוסדות ממלכתיים או במוסדות הנתמכים על ידי המדינה. אין הדברים אמורים רק בישיבות או בכוללים, אלא גם באגודות ספורט או במוסדות תרבות, שהמדינה משתתפת בתקציביהם. אלה לא יקבלו לשורותיהם צעירים בגיל שירות שבחרו לשחק כדורגל, לרקוד או לדגמן בתצוגות אופנה במקום להתגייס לצבא או לעסוק בעבודת סיעוד לטובת הקהילה. בכך תסולק מראית העין שבשלה עשויים המשתחררים "מטעמי מצפון" לא רק להשתמט מחובתם אלא גם להרוויח ממנה על חשבון זולתם שבחרו לשרת. בגיל 22 יותרו מחסומים אלה ודינם של המשתמטים יהיה דומה לדין המשרתים, למעט הזכויות המוקנות לאותם ששירתו 36 חודשים מלאים. על בסיס עקרונות אלה תיערך מדינת ישראל

החברה הישראלית צריכה לחדש את מסורת החיזוקים והתגמולים למשרתים אותה. תגמולים אלה יתבטאו בראש ובראשונה בדרך של הענקת משכורת חודשית הוגנת למשרתים בצבא ובשירות הלאומי. חייל אמריקני פשוט משתכר קצת יותר מאלף דולר בחודש. חייל ישראלי יסתפק בוודאי בפחות. נוסף לכך יכולה המדינה להציע לכל מגויס או מגויסת שנת לימודים חינוך אחת לפחות באחד ממוסדות ההשכלה הגבוהה שיבחרו בהם; מענק שחרור בסכום נדיב; מענק ממשלתי בסכום גבוה וצמוד מדד שיועמד לרשות המשרת כסיוע למימון רכישת דירה ראשונה. אפשר לחשוב על עוד עשרות הטבות אחרות שיבליטו את הכרת התודה של החברה הישראלית למי שבחר לשרת אותה. תגמולים וחיזוקים הם חסרי ערך ללא מערכת מקבילה שתדאג למניעתם מן המשתמטים. לפיכך יש לשנות את תקנות הביטוח הלאומי על מנת שההטבות שמקבלים "יוצאי צבא" תימנענה מאלה שלא שירתו בצבא או בשירות הלאומי-האזרחי. כל מסלולי הרמייה

נושאת בנטל צילום: דובר צה"ל

בראש ובראשונה יש לבטל את משרד הדתות, שהוא המיותר בכל משרדי הממשלה ובאמצעותו פועלת מערכת מושחתת המזרימה כספים למאות מוסדות חינוך חרדי ולא לפי מקבלי קצבאות ומשכורות. במקביל יש לבטל את מערך התמיכות שמקבלים אברכים בני 18-21. ירצו ללמוד – ילמדו על חשבונם. המדינה אל לה לממן צעירים בגיל גיוס – חרדים או חילונים – שבחרו להשתחרר מטעמי מצפון.

התכנית המוצעת כאן אינה קשה למימוש. היא מחייבת התנערות מחשבתית ואומץ לב אזרחי (תכונות שלצערנו רוב הפוליטיקאים הישראלים נעדרים אותן). יש צורך, מחד גיסא, בהתעלמות זקופת קומה מן הדמגוגיה החרדית המתנשאת של "אנו מגוננים עליכם בלימוד התורה שלנו" ומרגשות אשמה נטולי בסיס כלפי מי שכביכול מייצגים את "העבר" היהודי או את "המסורת"; ומאידך גיסא, בשינוי קונצפטואלי בתפיסת מהות הגיוס לצבא והשירות החברתי. שינויים אלה יאפשרו לכל חלקי החברה הישראלית, גם למיעוטים הדתיים (החרדים) והלאומיים (ערבים) שבתוכה, להגדיר מחדש את יחסם למדינה ויאפשרו למדינה להגדיר מחדש את נאמנותה ואת חובותיה כלפיהם.

פרופ' דוד אסף מלמד בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל-אביב

מחדש גם לטיפול בשאלת חוסר השוויוניות בשירות המילואים. שאלה זו סבוכה במיוחד שכן חוסר השוויון במערכת זו הוא לעתים בוטה אף יותר מחוסר השוויון במערכת גיוס החובה. אך גם כאן הפתרון הוא בשינוי קונצפטואלי: השירות במילואים הוא זכות ולא חובה; המשרתים יתוגמלו בעין יפה ונדיבה, בהטבות כלכליות הנראות לעין ולא סמויות מן העין, שהעיקריות בהן: שכרם היחסי יהיה דומה לשכרו של משרת בצבא הקבע; לכל חייל מילואים תעמוד הזכות בכל שלב לומר – עייפתי, ברצוני להשתחרר מן השירות.

נחזור עתה אל החרדים. מותר להניח שרוב בני החברה החרדית יבחרו להשתחרר מטעמי מצפון – זאת הם עשו ועושים כבר 50 שנה, ועדיין לא שמענו מדוברים חילוניים מיליטנטיים רעיון טוב ושפוי כיצד אפשר לשנות זאת מבלי לנקוט אמצעי כפייה חריפים. בה בשעה אפשר להניח שחלק מהחרדים, שמאסו בלימודי הישיבה ועיניהם נשואות לרווחה כלכלית ולחופש יחסי, יבחרו בשירות אזרחי. אך הדרך החדשה המוצעת כאן תישאר חסרת משמעות אם לא יבוטלו באחת כל המערכות הלוגיסטיות התומכות במפלצת "חברת הלומדים" שהחרדים בנו בסיוען הנדיב של ממשלות ישראל לדורותיהן.

יש לבטל את כל מערכת הפטורים – לחרדים, ערבים, בנות דתיות, ורטאים, אמנים מצטיינים וכדומה – ולחוקק חוק זאפשר שחרור מן הצבא מטעמי מצפון